

'... כי הוה חזי רבנן אמר להו לך עמי בא בחדריך' — לפטרם מן המס — כי רבנן פטורים מן הדין לשלם (כ"ב ת.ת.). 'כי הוה חזי אינשי דמתא אמר: ריש נהרא אתא למתא, והאידינא נכיס אבא לפום ברא וברא לפום אבא' — כלומר, השליט גובה את המס ו'שוחט' את האב אם אינו מוצא את הבן, וכן להפך — על כן היוהרו בדבר, כי כיון שתלמידי החכמים נחבאים, יצטרכו קרוביהם לשלם (מרגליות הים).

'ככתבם וכלשונם'

'אין לו תקנה על שילך למקום שאין מכירין אותו ויחזיר אבידה בדבר חשוב...' — 'כשהאדם מתקן מה שחטא אז הש"י מזמין לו אותו פרק ואותו מקום כדי שתהיה תשובת המשקל, שהרי ודאי יש דברים שאסור האדם להביא עצמו לידי כך, כמו באותה אשה וכו' יעבור על איסור יחוד, רק הש"י מזמין לו זה או ענין כיוצא בו, ואין הש"י מזמין לו זה אלא כשיודע שלא יכשל עוד, ולכך כאשר הש"י מזמין לו הוא סימן שכבר נתקן ונתקבלה תשובתו. וזה שאמרו בסנהדרין בחזרתו של חשוד על טריפות, כשיחזיר אבידה וכו' וכיוצא, עיין שם, והרי זה אין בידם אם אין מוצאין אבידה מזה יעשו, רק שכאשר תשובתם אמת — הסימן שהש"י מזמין להם כך, וכשנודמן להם הוא סימן שתשובתם אמת. וכך בגיחזי...' (צדקת הצדיק — עג).

(ע"ב) 'מלוה בריבית... ויחזרו בהן חזרה גמורה — אפילו לנכרי לא מוזפי' —
'בדבר שאדם חסר בו וצריך תיקון על ידי התנהגות בהיפך, הוא אפילו בענין שהיה אצל אדם אחר מצוה, כדרך שאמרו במלוה בריבית דאפילו לעכו"ם לא, הגם שיש בה מצוה דלנכרי תשיך — כל שאין עבירה במניעותו צריך למנוע...' (צדקת הצדיק רנה).

דף כו

'פוקו וזרעו בשביעית' — כבר עמדו הראשונים ז"ל (כאן ובגטין סב) על טעם ההתר; אם משום פיקוח נפש. אם משום ששביעית בזמן הזה דרבנן, לכן התירו חכמים מפני גזרת המלכות. או מדובר כאן באזורים שלא החזיקו עולי בבל, או בעבודה על ידי נכרים. או משום שיש קנין לגוי להפקיע משביעית. לדעת הסוברים משום שהקלו באיסור דרבנן — אין להוכיח מכאן על שאר הפסד ממון באיסורין דרבנן שמותר [דלעולם אסור הדבר, כמו שכתבו כמה מהאחרונים (ביו"ד קנז — ע' בהגר"א ורעק"א שם. וע"ע בספר חפץ חיים — באר מים חיים ח"א כ,י וה"ב א,יב; שבט הלוי ח"ד ז) שחייב אדם לבזבז כל ממונו ולא לעבור על איסור דרבנן. וע"ע במובא בב"ק ט], שיש לומר שדוקא כאן שמדובר בהפסד דרבים, ביטלו החכמים לצורך שעה את האיסור שמדבריהם. ואף אפשר שהפסד ממון דרבים כעין זה, עלול להגיע לסכנת נפשות של עוללים ויונקים וכדומה.

עוד אפשר שאין המדובר על הפסד ממון גרידא אלא על שאר עלילות וסכנות מחמת השלטון. ועוד יש מקום לחלק בין אם האונס מתייחס ישירות לזריעה האסורה (שכן י"ל שהיה כאן), ובין אם אונס הממון בא על דבר אחר והוא רוצה להציל ממנו ע"י שיעבור איסור. (ע"ע: בית הלוי ח"ג א,ה; שו"ת משיב דבר

לנצי"ב ח"ב קונטרס דבר השמיטה — לאחר סי' נו; בית זבול ח"ב י; ז; שבט הלוי ח"ג קנח.

וז"ל חזו"א (שביעית יח,ד):

'...ואף על גב דמשום ארנונא התירו הכל, כדאמר סנהדרין כ"ו א' — התם אניסי טפי על ידי המלכות וקרוב הדבר לפקוח נפשות ע"י עניות וגביית ארנוניות. [והא דכתיב וכ"ת מה נאכל וגו' וצויתי את ברכתי — אין הכוונה הבטחה שלא תבוא לידי פיקוח נפש ע"י חסרון תבואת שנה שביעית, אלא הבטחה ברכה בשביל שמירת שביעית, ו'מה נאכל' דכתיב — רצה לומר לא כמו שתחשוב בדרך הטבע ששבייתך תביא לך הפסד ותחיה בחיי צער אלא אצוה לך את הברכה. והבטחה זו אפשר שיגרום החטא לקפחה. וגם הברכה אינה אלא לכל ישראל, אבל היחיד יוכל ללקות בשביל חברו. ומצות שביית שביעית נדחית מפני פיקוח נפש ככל מצוות התורה, בשעת מצור ומלחמה ואין להם לחם לאכול. ובוזה ניחא שהניחו כרכים מלקדש כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ולא סמכו על הבטחת ברכה בששית, דודאי גם עניים בכלל הברכה — אלא שראו שגברה העניות, ולא אמרה תורה לסמוך על הברכה להמנע מהשתדלות המחויבת בדרכי הטבע.'

ד' חייא בר זרנוקי ור"ש בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא' — התוס' כתבו שלא לעבר ממש הלכו אלא לחשב, שהרי אין מעברים בחוצה לארץ. ואולם מכמה ראשונים מבואר שהלכו לעבר כפשוטו (עתוס' לעיל יא: יד רמח. וכ"מ במאירי. וכן הוכיחו מהרמב"ן בספר המצוות. וכן דייקו המפרשים מדברי רש"י — ע' בד"ה כי מטי ובד"ה קשר). ואפשר שבמקום אונס שאי אפשר לעבר בארץ, ניתן לעבר בחו"ל (עתוס' שם מהירושלמי; ערוך לנר יבמות קטו. מנחת חינוך ד,א; תוספות חדשים על המשניות, סוף יבמות).

[את הראיה שהוכיחו בתוס' מכך שאין מעברים בשביעית — כתבו האחרונים לדחותה עפ"י שיטת הרמב"ם (קדה"ח ד,טז. הובא לעיל יב), שמפני התקופה, האביב או הפירות — מעברים אפילו בשביעית. ע' קרן אורה ועוד].

ואולם יש חולקים וסוברים שאין לעבר בחו"ל אפילו במקום אונס. ורק כאשר גדול החכמים יצא ולא הניח כמותו בארץ, רק אז ניתן לעבר בחו"ל בעת הצורך (ע' בזה שו"ת יביע אומר ח"ג חו"מ א,ג). ויש מתרצים שלכך עברו בחו"ל — כי לא הניחו גדול כמותם בארץ. ואף על פי שר' יוחנן היה בארץ באותה שעה, כדלהלן, והיה גדול הדור (כן הקשו בתוס' יבמות קטו ולעיל יא:). — יש לומר שהגדרת 'גדול כמותו' לענין זה, היינו גדול בחכמת העיבור ולא דוקא החכם ביותר בחכמת התורה בכלל (עפ"י אור שמח קדוש החדש ד,טז. וכן תרץ בשו"ת שבט הלוי ח"א קכט,ד. ואולם דייק שם מדברי הרמב"ם להפך, ודלא כהא"ש. וע"ש שתלה שאלה זו במחלוקת הראשונים. וע"ע בהרחבה ביביע אומר שם אותיות א-ד).

'יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך' — לדעת התוס' (כאן ובב"ב פ:). לא הותר לעשות כן אלא באופן שאינו מועיל לאילן. אבל אם מועיל, הגם שכוונתו לעצים ולא לתיקון האילן — אסור (וכ"כ במו"ק יג. ובגטין מד:).

ואולם יש לדייק מדברי הרמב"ם (שמיטה א,כ. וכן בפיה"מ שביעית ד,ו) שכל שאין כוונתו לזמור — מותר אפילו הוא מועיל לאילן. אך נראה שלא התיר הרמב"ם אלא בכגון מזונב בגפנים וקוצץ קנים, שאינם 'זמירה' ממש שאמרה תורה, אבל בזמירה גמורה, הרי פסק (שם הכ"א) שצריך לעשותה בשינוי (עפ"י מעדני ארץ שביעית ג,ה. ע"ש בכל המסתעף. וע"ע בחדושי הר צבי).

עוד על דברי התוס' כאן — ע' מהרש"א, רש"ש, מעדני ארץ ד,ב.

ובמה שכתבו התוס' לענין מלאכת שבת — ע' מהרש"ל; מהרש"א; שו"ת אבני נזר יו"ד שסט,ג; שו"ת שבט הלוי ח"א עב וח"ז צו,ז.

'עקל בית הבד' — כעין סל של נצרים קלועים, העשוי מזמורות הגפן, בו נותנים את מצבור הזיתים ומניחים עליהם הקורה למצות שמנם.

'כי מטו להתם סליקו לאיגרא מתותיה. אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה: בני אדם החשודין על השביעית...' — אין מובן, הלא כבר ראה מקודם שחשודים על השביעית ואעפ"כ המשיך ללכת עמם, ורק עתה כשפגעו בכבודו בא לרבי יוחנן להתלונן שחשודים על השביעית. אתמהא. יש לומר על פי הכתוב מצדיק רשע ומרשיע צדיק — תועבת ה' גם שניהם. פירוש, אדם הנוהג להצדיק רשע, אפשר ללמד עליו זכות שמתוך צדקותו מלמד סנגוריא על כל אדם. וכן לאידך גיסא, אם רואים אדם המרשיע צדיק, אפשר לסנגר ולומר שקנאת ה' בוערת בקרבו ומעבירתו על דעתו. אבל אם נמצא אצל אדם אחד תרתי לריעותא, שמצדיק רשע ומרשיע צדיק גם יחד — זה הוא 'תועבת ה''. והכי נמי, כשראה אותם מלמדים סנגוריא על הרשעים העובדים בשביעית, עדיין דן אותם לזכות והמשיך לילך עמהם, אבל משראה שרק כלפי הרשעים נוהגים כן, ואילו את הצדיק, ריש לקיש, דנים לכף חובה ומרחיקים אותו — רק אז קבל עליהם לפני רבי יוחנן (עפ"י צ"ח — גויקין, בסוף הספר. וע' בית הלוי ויגש; דרשות בית ישי נא, ב).

'כי מטו להתם סליקו לאיגרא מתותיה' — פרש"י: 'מטי התם' — לעלייה שמעברין בה שנה, כדאמרינן בפרק קמא'. משמע שכך היה מנהגם, לעבר את השנה בעלייה, ונראה שקביעות מושב בית דין היה בעליה (עפ"י אמת ליעקב סוף תצא. וציינו שם המהדירים לדברי החוקני שם, שמצוה שבית דין יחא בגבהה של עיר).

'דא עקא' — זו צרה. דבר זה קשה שאתה קוראים רשעים.

'זאי קרו לכו רועי צאן, מאי אמינא ליה?' — רועי צאן מזולזלים יותר מרועי בקר. ואמר להם ר' יוחנן: אפילו על לשון זו אילו היה אומרה — איני מוחה בו, שכן דרך החכמים לעתים להשתמש בביתוים חריפים כגון אלו (מהרש"א עפ"י יבמות טז. וע' גם ערול"ג).

כיו"ב מצינו גבי ריש לקיש ביחוד — ע' לעיל כד. 'האמר עולא... וברש"י שם. וכן במגילה כח: כינוהו 'תקיפי ארעא דישראל'. וברש"י שם הביא מיזמא ט: שאפילו בהדי רבה בר בר חנה לא משתעי, דמאן משתעי בהדי ריש לקיש בשוקא, יהבין ליה עיסקא בלא סהדי.

ואפשר לראות כעין זה בדעת ריש לקיש להלן ל. שיש לדיינים לגלות 'פלוני ופלוני מוכין ופלוני מחייב' משום מחזי כשיקרא, ולא להעלים את קיומם של שתי הדעות, ולא חש לסברת ריו"ח לחוש משום 'הולך רכיל מגלה סוד' ע"ש — שאין לשאת פנים כלל ולעמעם במשהו את האמת. ובוה יש גם לראות שיטתו במכות ה: 'הוחזקה זו' להביא עדי שקר. וכן שם הקפיד על ר' אלעזר שהיה נראה שאומרה מעצמו ולא פרש שריו"ח אמרו. (וראה עוד בשעורי דעת ח"א — שמוש תלמידי חכמים, עמ' 75).

'אתא גבריאל אחדיה לדשא באפי משרייתיה' — בפני מחנהו. לא נתנם לצאת.

'(ע"ב) 'דבר אחר תושיה' — שניתנה בחשאי מפני השטן' — כמו שאמרו במדרש (מובא בתוס' שבת פט. שטרדו הקב"ה למלאך המות — הוא השטן — בשעת מתן תורה, שלא יקטרג לומר אומה שעתידה לחטוא לסוף ארבעים יום בעגל, אתה נותן להם התורה?! — וזוהי ה'תושיה', כלומר העצה והחכמה מלפניו יתב' בנתינת התורה בלא מקטרג ומונע.

יש מי שפרש 'חשאי' כפשוטו, והכוונה ללוחות שניים שניתנו בצנעה ולא בפרהסיא כלוחות ראשונים (כמפורש בתנחומא תשא לא). ועומק הענין על פי המובא בספרים שבלוחות אחרונים נתחדש ענין תורה שבעל פה, והיא המסטורין של הקב"ה שניתנה לישראל ואין לזולתם חלק בה, ועליה ביחוד שייך הקטרוג 'תנה הודך על השמים' — שהרי ישראל 'שולטים' בה כביכול בהכרעת שכלם האנושי. והיא כריתת הברית המיוחדת באהבה נפלאה שבין הקב"ה לישראל (ע' באריכות בדרשות בית ישי ס' ח עמ' סד — עפ"י גטין ס: והקדמת קצוה"ח ועוד).

[יתכן שרמזו בנוטריקון 'תושיה' — ניתנה בחשאי. או: תורה (ניתנה ב)נשיה].

'דברים של תוהו שהעולם משותת עליהם' — פירוש 'דברים של תוהו' — שאין אדם מבין מהיכן בא לו הדבר שנפל בשכלו וזכה לכוון להלכה שנאמרה למשה מסיני. 'שהעולם משותת עליהם' — שהרי העולם נברא בתורה (כמו שאמרו בריש ב"ר 'אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה'), ומאז ואילך מחדש הקב"ה בטובו בכל יום מעשה בראשית, גם כן על ידי חידוש הלכה בכל יום, כמו שאמרו (ב"ר מט) אין יום שאין הקב"ה מחדש הלכה בבית דין של מעלה. ולאחר מתן תורה נמסר כח חידוש ההלכה לחכמים, שהם המחדשים בתורה שבעל פה. ומשום כך נקראו 'בוני עולם' ('אל תקרי בניך אלא בוניך, העסוקין בבנינו של עולם'. שבת קיד.). הרי שהעולם מושחת על החכמים המחדשים הלכה מקרבם, ותחילת התנוצצות המחשבה בלבם באה להם ממרום (עפ"י פרי צדיק דברים יד. ע' דרשות בית ישי מאמר נה עמ' שעז"ח).

'אמר רב נחמן: אוכלי דבר אחר פסולין לעדות...' — מן הראשונים יש שפרשו הטעם [לא מפני חילול השם כדפרש"י], לפי שבזוי הדבר להתפרנס מן הגוי, ואדם המוכן להתבנות בשביל הממון, חשוד להעיד שקר בשביל בצע כסף. וכדין האוכל בשוק שפסול לעדות בשל היותו חסר בושה בהתנהגותו (ע' רמ"ה, מאירי, הגהות אשרי).

ע"ע בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג מד) אודות זלוול בעצמו לצורך רפואה, דהוי כ'לא אפשר' שמוטר.

'אבל בצינעא לא... אבל לא אפשר ליה — חיותיה הוא' — אין מבוואר בגמרא האם מותר לקבל צדקה מן הגוי בצנעה, רק שאינו נפסל לעדות, אם לאו. ויש מתירים הדבר (ע' דרישה יו"ד רנד. אך דוקא בשביל עצמו ולא בגבאי המחלק לאחרים, ע"ש). והט"ז (שם סק"ב) אוסר לקבל מן הגוי [כשרוצה להעניק לישראל בדוקא], אם מפני חילול השם כלפי הגוי עצמו שנותן, אם משום מה שאמרו (בב"ב י:.) שעל ידי כן מרבה זכויות לגוי וגורם לאריכות מלכותם עלינו. וי"א שאין זה אלא 'משנת חסידים' ולא איסור ממש (כן מובא בשם שו"ת זרע אמת יו"ד קיב. וכיו"ב הקל בערוך השלחן (יו"ד רנד) מפני הדחק. והוסיף וכתב לחלק בין עובדי כוכבים לשאר נכרים).

'הנהו קבוראי דקבור נפשא ביום-טוב ראשון של עצרת. שמתניהו רב פפא ופסלינהו לעדות, ואכשרינהו רב הונא בריה דרב יהושע... והא קא משמתינא להו? סברי כפרה קא עבדי לן רבנן' — אף על פי שהיו מזידיים ולא שוגגים, שהרי נידום ואין מנדים את הטועה ואומר מותר, (כביבמות קכא. יו"ד שלד, לח) — אעפ"כ הכשירום לעדות, כי לענין פסול עדות, כל שאנו יכולים למצוא להם צד זכות — אין פוסלים, וכמו שכתב הרא"ש כאן.

ואולם אין צורך בכך, שיש לומר שאכן לפי רב הונא בריה דרב יהושע שהכשירם לעדות, לא היו ראויים

לנידוי, מפני אותו הטעם שסוברים מותר ושמצוה הם עושים. כן כתב בשו"ת מוצל מאש (סט-ע. מובא בשו"ת יביע אומר ח"ה יו"ד כו, ח).

במה שכתב שכל שיש למצוא צד זכות אין לפסלם לעדות, כן דנו הפוסקים על כל כיו"ב; ע' רא"ש סי' טו; רמב"ם עדות יב, א; שו"ת מהרי"ל לו (אודות מלוי ברבית לצורך הרווחת יתומים); פו (לענין מסור); שו"ת החדשות קמה רא (א— טען טענות שקריות בדין; גדר 'עוברת על דת'. וע' שו"ת רעק"א (צו) וזכר יצחק (סוס"י יט) (אודות המגלחים בתער).

ולעצם החילוק בין דין נידוי שנידון כמזיד, ובין פסול עדות — יש להוסיף טעם על פי מה שכתב בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"א מז) אודות אריס שגנב בתשרי וניסן, שמבואר בגמרא שאינו נפסל — צידד לומר שאע"פ שעשה כן בדרך גניבה ובהחבא וידע שאסור לעשות כן, אלא שבלבו הוא איסור קל, ולכן אינו חשוד לעבור על איסורים באופן חמור. ואף כאן י"ל שהקברנים ידעו שיש במעשיהם דבר עבירה, אלא שסוברים שאינו חמור כל כך, שהרי גם צד מצוה יש בו, לקבור המת, ועל כן אף שנידום אינם נפסלים לעדות.

ויש עוד טעם בדבר, שלענין פסול לעדות אין פוסלין אלא בבירור גמור, ולא בהתערערות חזקת הכשרות גרידא — ע' בשו"ת אג"מ יו"ד ח"א א.

ענינים וטעמים

(ע"ב) 'אמר ר' חנן למה נקרא שמה תושיה? מפני שהיא מתשת כחו של אדם' — לאו דוקא מפני טורח עמלה, אלא כך דרכה של תורה שכל העוסק בה, הכה החומרי שבו נחלש, כדי שיתגבר

עליו כח נשמתו וחכמתו (תורת חיים).

ובמדרש הנעלם (בראשית ה:): איתא:

ר' יצחק אמר: התורה נקראת תושיה בתחלה ואחר כך גבורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה (משלי ה, יד). תדע לך כי בתחלה נקראת תושיה, שמתשת כחו של אדם, מפני שיש לו להלחם עם יצר הרע ולכתת כל גופו בבית המדרש, עד שירגיל אותו בתורה. כיון שהוא רגיל לעסוק בתורה, אז יש לו שמחה וגבורה, שנאמר אני בינה לי גבורה — רצה לומר כשאדם רגיל בתורה ובחכמה, אז יש לו תפארת, ואיזו היא גבורה, להלחם מלחמות ה', שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה', שם תהא המלחמה והגבורה'.

וכעין זה כתב ה'אור החיים' הקדוש (עקב יא, ח) על הפסוק 'ושמרתם את כל המצוה... למען תחזקו': הכוונה בזה לשלול דעת אומרים לחדול מעסק התורה ומצוותיה, משום מלחמת הארץ שצריכה חזק והתורה נקראת תושיה (סנהדרין כו:): — לזה אמר ושמרתם את כל המצוה [ונכבר כתבתי למעלה שמאמר כל המצוה ירצה אל עסק התורה], ויחד לה 'שמירה' — ליתן לאו על ביטולה, וגמר אומר למען תחזקו — פירוש, שאדרבה נותנת לו כח וגבורה להתחזק במלחמת ה', וכן הוא אומר (משלי ח יד) אני בינה לי גבורה (וע"ע אור החיים פרשת ברכה לג, ב; רמב"ן — ויצא, כט, ב-ג).

'מתשת כחו של אדם' — היינו, את ה'כחי ועצם ידי' (בשם הרבי רש"ש מאמשינוב. מובא בספר 'בישישים חכמה' עמ' שעח).

'מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה שנאמר מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תשיה' — כי בנדנד רצון ומחשבת האדם, מפר מחשבות הערומים — עומד הצד שכנגד ונאחז בה. על ידי

מחשבתו ללמוד מתגבר הצד שכנגדו, וכשאין רצונו בשלימות יוכלו לאחוז החיצונים במצוה ולבטלה (עפ"י ישמח ישראל (אלכנסדר) — חנוכה לא. וצ"ב מאי 'אפילו' דמשמע כל שכן בדברי הרשות).

'מהו דתימא הא עדיפא ליה, דכתיב מים גנובים ימתקו... — הגם שהוא יודע את האמת שאינה אשת איש ואין כאן 'מים גנובים', ומה יועיל בשקרו? אלא יש מקום לומר שבכוונה תחילה יבנה גדר מדומה כדי לפורצו, שכן הוא טבעו של האדם, מתאוה לפרוץ גדרים, אפילו גדר דמיונית... (עפ"י שיחות מוסר — כה תשל"א טז תשל"ב).

ובפשוטו יש לומר שה'מים גנובים' אינו מפני האיסור של אשת איש, אלא בזה שהיא מוחזקת כאשתו של פלוני והם צריכים להסתיר מעשיהם מן הבעל המדומה ומכל העולם (כן כתב בחדושי בית מאיר. ע"ש).

'סברי מצוה קא עבדי. והא קא משמתינא להו? סברי כפרה קא עבדי לן רבנן' — 'כשאדם עושה עבירה כענין 'עת לעשות לה' וגו' ו'בכל דרכיך דעהו' — מכל מקום צריך כפרה על העבירה שעשה, וכאותה שאמרו (ברכות לא): דמתענין תענית חלום בשבת וצריך למיתב תענית לתעניתיה, וכן בסנהדרין (כו) דסברי דמצוה קעבדי ומכל מקום (הם עצמם סבורין) דצריכין כפרה... (מתוך צדקת הצדיק קכת. וכן כתב בתקנת השבין ה, עמ' 21; י, עמ' 79. ע"ש דוגמאות נוספות. וכן יש בספרו דובר צדק עמ' 138. וכיו"ב בשו"ת חות יאיר רלו.

וע' בחדושי הנצי"ב (גויר ג) שתמה על כגון זה: 'ובעניי אי אפשר להיות מצוה וחטא ביחד'. וראה במש"כ שם).

דף כז

'עד זומם; אביי אמר למפרע הוא נפסל... רבא אמר מכאן ולהבא הוא נפסל — עד זומם חידוש הוא, דהא תרי ותרי נינהו, מאי חזית דציית להני ציית להני, הלכך אין לך בו אלא משעת חידוש ואילך' — זו לשון הטור (ח"מ לח): 'ומה יש בין הכחשה להזמה? הכחשה אינה בגוף העדים אלא שמכחישין אותן, שאלו אומרים פלוני לזה מפלוני ואלו אומרים יודעין אנו שלא לזה, כי היינו אצלו כל היום וראינו שלא לזה, והזמה — בגוף העדים, שאומר, באותה שעה שאתם אומרים שזה, הייתם עמנו. ומפני זה האחרונים נאמנין, כיון שמעידין על גופן של העדים, והוי כאילו העידו עליהן שהרגו הנפש או שחללו שבת, והן אינן נאמנין על עצמן לומר לא עשינו כך וכך'.

— 'ונראה בבאור דבריו, שבכל הגדת עדות יש להבחין בשני חלקים; כגון עד שאומר 'אני ראיתי שראובן לזה מנה משמעון' — עיקר ההגדה הוא 'ראובן לזה מנה משמעון', ואילו אמירת 'אני ראיתי' אינה אלא הודעה לב"ד שהעד מעיד על עצמו שהוא ראוי להעיד עדות זו, מפני שהוא היה שם וראה את המעשה. [ואין לתמוה היאך הוא נאמן להעיד על עצמו — שהרי כך הוא הכשרה של עדות ומצוותה בכך].

והנה בהכחשה, העדים המכחישין באים לפגום בחלק ההגדה שבעדותן של הראשונים, משא"כ בהזמה הם פוגמים בחלק ההכשר שבעדותן, דהיינו באותו חלק שהם העידו על עצמם שהם ראויים להעיד עדות זו מפני שהיו שם באותה שעה, ועל זה מעידים האחרונים שזה שקר, והראשונים אינם ראויים וכשרים להעיד עדות זו, מפני שלא היו שם. וזהו שכתב הטור שהם מעידין על גופן של העדים, דהיינו שהם פוסלים אותן מהכשרם וראויותם להעיד בעדות זו [ואין כוונתו מה שהם רוצים לפסול את הראשונים

יש מפרשים שיש כאן מחלוקת בין ת"ק לר' נחמיה. (ע' בראשונים). והפוסקים הביאו דברי ר"נ להלכה.

נה. א. החשודים על גזל שאינו גמור אלא שאסור מפני דרכי שלום — האם הם פסולים לעדות?
 ב. מה דינם של רועי צאן ובקר לעדות?

א. הנוטלים מחרש שוטה וקטן את מציאותיהם, אעפ"י שאין בדבר גזל גמור אלא מפני דרכי שלום — פסלום חכמים לעדות. וכן המושכים יוני שובך של אחרים, הגם שאינם בעלים גמורים עליהם אלא מפני דרכי שלום אסרו ליקח מהם — פסולים.

ב. הוסיפו חכמים על פסולי העדות ששינינו במשנתנו, את הרועים וגובי מסים ומוכסים. ופרשו בגמרא (עפ"י דברי רבא): סתם רועה המגדל באפר — פסול בין בבהמה דקה בין בגסה, בין בארץ בין בחו"ל. אבל המגדלים בבתים — אינם פסולים אלא בבהמה דקה ובארץ ישראל, שאסרו חכמים לגדל בה בהמה דקה משום ששוב הארץ.

דף כו

נו. האם האנשים דלהלן כשרים לעדות אם לאו?

- א. אוספי פירות שביעית.
- ב. סוחרי פירות שביעית.
- ג. גזלנים שלא הכריזו עליהם בב"ד להודיע פסולם.
- ד. הרועים שלא הכריזו עליהם בב"ד.
- ה. המקבלים צדקות מן הנכרים.
- ו. החשוד על העריות.
- ז. הגונב דבר מועט.
- ח. קברנים הקוברים את המת ביום טוב ראשון.

א. רב יהודה פירש משנתנו שבתחילה היו אוספי שביעית כשרים לעדות, משרבו ממצאי מעות לעניים, והעניים היו אוספים עבורם פירות, והרי הם נושאים ונותנים בפירות שביעית — פסלום לעדות, מפני שעוברים על איסור 'סחורה'.
 בני רחבה הקשו על פירוש זה. ופרשו הם שבזמן גזרות המלך שהיו מחויבים לזרוע בשביעית — אוספי פירות היו כשרים, לפי שהיו אנוסים לספק למלך תבואה.

ב. סוחרי פירות שביעית פסולים לעדות.

דנו הראשונים (לעיל כד): בשביעית דאורייתא [כגון בזמן הבית], האם פסולים מן התורה או מדרבנן.

ג. גזלן דרבנן, כל עוד לא הכריזו עליו בב"ד — כשר. גזלן דאורייתא פסול.

א. הוא הדין לשאר פסולים; כל שמדאוריתא — אין צריך הכרזה. מדרבנן — צריך הכרזה (הו"מ לד, כג).

ג. נחלקו האחרונים בעבירה דאוריתא שאין בה מלקות, שאינו פסול אלא מדרבנן — האם צריך הכרזה (ע' פ"ת לד סק"ו; אג"מ יו"ד ח"א רל, ב).

ב. העובר על איסור תורה שיש בו מלקות, ואינו יודע שע"י עבירתו ייפסל לעדות — יש אומרים שנפסל (נתיבות המשפט לד סקט"ו. וכן הכריע בשו"ת אחיעזר (ח"ג כה) להחמיר בדבר. וע"ש שצ"ף בדברנן את הדעה המקילה כסניף), ויש אומרים שאינו נפסל (כן משמע בסמ"ע שם סקנ"ו. וכ"ד הב"ח שם). אודות עוברי עבירה בזמנינו לענין פסול עדות — ע' שו"ת בנין ציון (כג); שו"ת אחיעזר (ח"ג כה); שו"ת יביע אומר ח"ד אה"ע ה, ג-ד).

ד. נחלקו רב אחא ורבינא האם הרועים [ואפילו סתם רועה באפר שאין עליו עדים שהכניס בהמות בשדות אחרים, וכנ"ל] צריכים הכרזה כשאר פסולי דרבנן, או אין צריך מפני שעבירתם מפורסמת לכל. הלכה במחלוקתם כדברי המיקל (ע' רי"ף ועוד).

ה. המקבל צדקות מן העכו"ם, כל שנוהג כן בפרהסיא ואפשר לו לזון מהם בצנעא ואינו חושש לבזות עצמו בדבר — הרי הוא פסול (כדין רשע ד'חמס', לפי שמחמת חמדת ממון אינו חש לחילול השם (עפ"י רש"י). ויש מפרשים משום שהמוזולל וחסר בושה פסול לעדות (ערמ"ה, מאירי ועוד).

ו. רב נחמן הכשיר את החשוד על העריות. ורב ששת תמה. ומודה ר"נ שפסול לעדות אשה [כגון שמעיד להוציאה מבעלה. וי"א (רמב"ם, רמ"א) אפילו כשמעיד על קידושיה. ותלוי הדבר בגרסאות שבגמרא], מפני שחשוד בדבר זה.

א. מדובר בחשד בעלמא שמרננים אחריו, ויש אומרים אפילו בקול שאינו פוסק, אבל בעדות גמורה על עבירת עריות — פסול. (רא"ש; תוס' לתירוץ אחד; חו"מ לד, כה; רמ"א אה"ע מב, ח). ויש אומרים שאפילו בעדות ממש אינו נפסל לפי שיצרו תוקפו בזה, ואינו פסול לשאר דברים (תוס' בתירוצם שני כאן ולעיל ט: וע' חלקת מחוקק מב סקי"ד).

ב. יש מי שהורה אודות אדם הנשוי לשתים נשים בניגוד למנהג, שאינו כשר לסדר גטין מפני שנחשב רשע ועבריין וחשוד על הערוה שאינו נאמן (עפ"י שו"ת מהרי"ו פה קכח).

ז. אמר רב נחמן: גנב ניסן וגנב תשרי — אין שמו גנב וכשר לעדות. ודוקא באריס ובדבר מועט ובדבר שנגמרה מלאכתו (שמורה היתר לעצמו ליטול כפועל מפני טרחו, וסבר שבעליו אינו מקפיד. ערש"י). סיפרו מעשה באיכר (שאינו אריס החולק בפירות. רש"י) של רב זביד שגנב קב שעורים, ועוד אחד שגנב מכבדת תמרים — ופסלום לעדות.

גנב ניסן ותשרי, אעפ"י שעשה מעשיו בהחבא ובדרך גנבה וידע שאסור לעשות כן, אפשר שאינו נפסל, כי סבר בלבו שאיסור קל הוא, ואינו חשוד לעבור על איסור חמור (עפ"י אגרות משה חו"מ ח"א מז).

ח. מעשה בקברנים שהיו מקברים ביום טוב ראשון של עצרת. נידם רב פפא ופסלם לעדות. ורב הונא ברדר"י

הכשירם, מפני שסבורים לעצמם שעושים מצוה [ואעפ"י שנידום — סוברים כפרה הוא שעושים לנו החכמים, ומותר לנו לחלל יום טוב בשביל המצוה ולישב בנידוי].
אפשר שלפי דעה אחרונה, אינם ראויים לנידוי (עפ"י מוצל מאש ט-ע).

כל הפסולים הללו אינם כשרים בין לעדות ממון בין לדיני נפשות. כן דייקו (כו): מסתם משנה בעדיות, וכרבי מאיר ולא כרבי יוסי שסבר שהחשוד לדיני ממונות אינו חשוד לנפשות].

דף כז

גז. א. עד זומם — מאימתי נפסל לעדות?

ב. האם עד זומם פסול לכל העדויות שבתורה?

ג. האוכל נבלות לתאבון — האם כשר לעדות?

ד. האוכל נבלות להכעיס — האם כשר לעדות?

ה. הנשבע לשקר — האם נפסל לעדות?

א. עד זומם, לאביי נפסל משעה שהעיד שקר, ולרבא — רק משעה שהזוהם. לפי לשון אחת דין תורה הוא זה — שאין לך בו אלא משעת חידושו ואילך. ולפי לשון אחרת טעמו של רבא משום הפסד לקוחות שלקחו בין העדות להזמה. לפי טעם זה הוא הדין כשפסלום בגזלנות או כשהזוהם אחד העדים ע"י שנים. אבל לפי הטעם הראשון הואיל ואין באופנים אלו חידוש — נפסלים למפרע.
הלכה כאביי שעד זומם למפרע הוא נפסל. [וזה אחד ממשנה מקומות שהלכה כמותו כנגד רבא — יע"ל קג"ם].

יש מי שכתב שגם אם העיד עדות אחרת קודם לעדות שהזוהם עליה, בתוך כדי דיבור לה — עדותו בטלה [וה"ה לנפסל מחמת עבירה, העדות שהעיד בתוך כדי דיבור לעבירה, נפסלה] (שו"ת עמודי אור צט). ובשיטה מקובצת (מובא בנתיב"מ נב) מבואר שאינו נפסל אלא אם העיד או לאותו בעל דין (וכדמשמע בב"ק עג.), אך לא בעדות אחרת.

ב. לדברי רבי יוסי, עד שהזוהם בדיני ממונות כשר להעיד בדיני נפשות. אבל הלכה כרבי מאיר שפסול לכל עדויות. ואעפ"י שבכל מקום הלכה כרבי יוסי במחלוקתו עם רבי מאיר, כאן שונה שסתם מתניתין (בעדיות כ) כרבי מאיר.

ג. מומר אוכל נבילות לתיאבון — דברי הכל פסול לעדות, שהוא כרשע של 'חמס', לפי שהממון מעבירו על דתו שהרי אוכל נבילה ולא שחוטת מפני שהיא זולה יותר (רש"י).

ד. מומר האוכל נבלות להכעיס — אביי אמר פסול, שהריהו רשע. ורבא אמר כשר שאינו בכלל עד חמס. הלכה כאביי (יע"ל קג"ם).

א. יש ראשונים שנראה מדבריהם שפסקו כרבא, וכבר תמהו על כך מסוגיתנו (ע' בשו"ת הרשב"א ח"ד קסו; הג"מ עדות י; גוב"ק אה"ע נו, ועוד).

ב. יש מי שכתב שאפילו לרבא, האוכל נבלות להכעיס פסול לעדויות שאין בהן הפסד ממון לבני